

Термінологія у професійному спілкуванні. Особливості української медичної термінології

Зміст теми заняття

1. Лексичні особливості медичного тексту.
2. Професійна лексика як структурний елемент фахової мови лікаря.
3. Українська медична термінологія:
  - 1) проблеми передавання запозиченої лексики українською мовою;
  - 2) особливості запозичених слів у фаховій мові медика.

Лексичні особливості медичного тексту

Медична лексика – одна з найдавніших у мові.

Уся медична лексика поділяється на 2 типи:

- 1. народна лексика (охоплює назви частин і органів людського тіла та організму тварин);*
- 2. професійна лексика (особливий функціональний різновид літературної мови, що обслуговує професійну сферу спілкування).*

Медичну термінологію фактично започаткувала праця давньогрецького вченого Гіппократа “Corpus Hippocraticum”. З цієї збірки наукова термінологія усього світу, зокрема українська, успадкувала багато найменувань на позначення медичних реалій, наприклад: *амбліопія, карцинома, герпес, парез* тощо. З творів Аристотеля були запозичені терміни, як *глаукома, лейкома, ністагм, екзофтальм* тощо.

Лікарі Александрійської медичної школи Герофіл та Еразистрат вводили в медичний обіг штучні, спеціально створені найменування.

Грецька мова включно до кризи античного світу фактично **виконувала функцію міжнародної мови медицини.**

Ще М. В. Ломоносов підкреслював значення її, що грецька мова дуже потрібна. Запозичення слів грецького походження відбувалося внаслідок безпосередніх торгово-економічних зв'язків східних слов'ян з Грецією та її колоніями на Чорноморському узбережжі. Пізніший етап засвоєння лексики грецького походження припадає на XV–XVII ст., що пов'язано із

запровадженням у школах грецької мови як одного з основних предметів навчання. Запозичення з грецької мови в цей час потрапляють до української мови здебільшого через посередництво інших європейських мов: німецької, польської, французької. Зазначені запозичення-грецизми стосуються в основному спеціальних наукових понять: *анемія, бактерія, діабет, мікроб тощо*.

Термін (від лат. terminus – межа, кордон) – слово або словосполучення, застосоване для позначення деякого поняття. Поняття, назване словом, виражає суть явища, відображає об'єктивну істину; слово в системі – логос, термін; слово як позначення предмета – лексис, номен.

Термін– сукупність назв (номенів) конкретних об'єктів певної галузі науки, техніки тощо (на відміну від термінів, що позначають певні абстраговані поняття галузей науки).

Термінологія – сукупність термінів, що обслуговують певну сферу знань, пов'язаних із системою понять.

Медична термінологія - це система понять, які позначають стани та процеси, що протікають у людському організмі, хвороби та їхні прояви, методи діагностування, профілактики та лікування захворювань, медичне обладнання, лікарські засоби та ін.

Неологізація - формування нових термінів у сфері медицини та словотворчі процеси.

Основні ознаки, що визначають суть будь-якого терміна як лексичної одиниці:

- 1) в основі багатьох українських медичних термінів лежать латинські та грецькі корені;
- 2) медичні терміни характеризуються такими особливостями як наявність **дефініції** (стисле логічне визначення, яке містить у собі найістотніші ознаки визначуваного поняття), максимальна **абстрактність, відсутність експресії та емоційного забарвлення, стилістична нейтральність, співвіднесеність зі спеціальними поняттями та сувора логічність**;
- 3) для поповнення термінології часто використовуються терміни-епоніми.

Найголовнішими медичними категоріями є:

- органи тіла та їх опис за системами органів;
- хвороби та їх перебіжний характер, тривалість, інтенсивність, а також модифікації;
- синдроми та симптоми;
- методи обстеження пацієнтів;
- оперативні методи та техніки;

– лікарські інструменти.

Однією з особливостей є поділ медичної термінології на групи:

- 1) анатомічні терміни (назви частин людського тіла та складових органів): *кістка, нога*;
- 2) клінічні терміни (назви захворювань та методів обстеження): *грип, кір, міокардит, боткіна, кашель, нежить, опік*;
- 3) фармацевтичні терміни - назви хімічних речовин та лікарських препаратів: *пеніцилін, аспірин, аналгін, пертусин*.

Вправа 1

Подані терміни згрупуйте і запишіть у дві колонки: загальнонаукові та галузеві.

Вакцинація, авітаміноз, здобуток, травма, структура, недокрів'я, ординарний, ін'єкція, епідемія, аналогія.

Вправа 2

Замініть запозичені слова відповідними власне українськими.

Анемія, абдукція, адаптуватися, баланс, вібрувати, генезис, дезінфекція, еквівалентний, ідентичний, конвульсії, локальний, малярія, ординарний, симптом, фактор.

Вправа 3

Запишіть ряд спільнокореневих слів до поданих термінів:

реєстратура —

консультація —

приймання —

огляд —

режим —

рекомендація —

Вправа 4

Визначте основні лексичні особливості медичного тексту

На сьогодні відомо близько 10-ти папірусних сувоїв із медичними текстами, які надають інформацію про медичні знання давніх єгиптян, їхні уявлення про функціонування різних органів. Найбільше інформації містить знайдений в 1872 р. у Фівах великий медичний папірус Еберса (XVI століття до н. е.) «Книга приготування ліків для всіх частин тіла».

У теоретичній частині папірусу Еберса викладені уявлення про причини хвороб: природні (нездорова їжа, кишкові паразити, зміни погоди) та надприродні (наприклад, вселення злого духа померлої людини в тіло хворого), подано опис серця, судин, багатьох органів і тканин. У медичних текстах папірусу Еберса названо основні методи обстеження хворого: огляд, вислуховування, пальпація. Особливу увагу приділено судинам, які підтримують зв'язок між душею і тілом.

На думку єгиптян, «джерелом» і «місцем збігу» всіх судин є серце. У папірусі Еберса порушення серцевої діяльності описано за допомогою висловів, що мають прямі асоціації із сучасними медичними поняттями: «кровотеча», «уколи», «забуття». Серце вважалося осередком кровоносних судин, через які хвороба проникала в організм і поширювалася в ньому.

Уявлення про роль судин у поширенні хвороби та інфекції в організмі людини було розвинене в медицині Стародавньої Греції і в медичних трактатах Китаю та Індії. Тибетська медицина називає судини каналами, через які в тіло приходить хвороба. Зв'язок між органами вважався непорушним. Тому, мабуть, сучасний підхід до пересадження органів та переливання крові вважався би гріхом.

Водночас давньоєгипетські хірурги користувалися різноманітними інструментами, в тому числі кам'яними і металевими ножами, ланцетами, пінцетами, бритвами для здійснення таких складних операцій, як ампутації кінцівок, трепанації черепа, операції на хребті. Папірус Еберса згадує про «відкриття зору в зіницях позаду очей», так називали операцію з видалення катаракти.

Доречно згадати про мовні паралелі в назвах хвороб, що прийшли до нас із давньої медицини. У давньоєгипетській мові хвороба очей катаракта називалася «спад води», а в сучасних французькій, англійській та італійських мовах слово «cataracte» позначає також водоспад (За С.М. Марчуковою).

Українська медична термінологія

Заборона української мови як засобу літературного спілкування затримувала її стильову диференціацію, а водночас і формування термінологічного фонду. Розвиток української мови (а відповідно і термінології) на власній етнічно-мовній основі найбільше гальмували недержавний статус рідної мови та її територіальна роз'єднаність». Утиснення та заборони української мови в цілому, звичайно, не сприяли розвитку як мови, так і термінології, що гальмувало українську науку та освіту, оскільки було неможливо повноцінно займатися розробкою термінологічної лексики, створенням відповідних словників, підручників, проводити фахову підготовку спеціалістів українською мовою.

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

1. Перший донауковий етап.

Більшу частину тогочасної медичної термінології складають описові форми на позначення явищ медичної практики, котрі супроводжувалися поясненнями авторів.

Такі терміни за поданням можна поділити на декілька груп:

- 1) однослівні іменні (апостема або димениця; норица або фістула);
- 2) іменникові (як правило) дублети-словосполучення: двочленні, фразеологічно стійкі (антоновъ огонь – гангрена; лихое повѣтря – чума, мор; кривавый поносъ – дизентерія тощо), вільні двочленні (артетика, то ест въ составахъ боленіе; утраченіе обонянія – аносмія; память злая – склероз; на аффекти въ столъцу, то ест на пронос тощо), тричленні (запаленіе остатней кишки або геморойди);

3) триплети (на кадукъ, або велика хвороба, епилепсія звана; на оспи, ложнѣце, то ест обложна хвороба; gangrena, то ест пекельний огонь, albo антоновъ огонь);

4) описові конструкції (укушеніе от п (ъ) са скаженого... в (ъ) великіи и тяжек боль человѣка приводит, то ест в шаленство);

5) ускладнені описові конструкції (на хворобу, котра зовется списмус тетинусъ, что хорій не може повернуть ни шією, а ничимъ не владѣет – правець).

2. Другий етап (2- пол. XIX – поч. XX ст.).

3. Третій етап (20-30-ті роки XX ст.).

4. Четвертий етап (50-80-ті роки XX ст.).

5. П'ятий етап (з 90-х років XX ст.).

Генетична характеристика медичної термінології -питома термінолексика:

1) зовнішня ознака прояву хвороби (*жовтяниця, золотуха, багрянець, більмо, червінка*);

2) подібність зовнішніх ознак до реалій навколишнього світу (*кропив'янка, короста, вогник, воло, нориця, волос, вовчак, пліснявка, лишай*);

3) об'єктивні прояви хвороби (дійового характеру – *трясця, дриготи, бирса, кашлюк, задишка; передсмертного характеру – пухирчатка, блонія*);

4) суб'єктивні відчуття хворого (*свербець, ломець, кольки, дава*);

5) причина або шлях набуття хвороби (*вітерник, остуда, простуда, застуда, заїди, проказа, переляк, уроки, зараза, пошесть*);

6) місце розташування проявів хвороби (*під'язичниця, заногтиця, завушниці, душа*).

Рідше обирається ознака суб'єкта хвороби (*дитинець*), збудника хвороби (*вошинець*), часу прояву хвороби (*нічниці*) та деякі інші.

Особливості творення термінів

Морфологічний спосіб творення нових іменників-термінів

За допомогою одного з найпродуктивніших способів — **суфіксального** — утворюються нові терміни на основі іменників, прикметників та дієслів.

Значну частину термінологічної лексики становлять деривати словотвірного типу із **суфіксом -ит (-it)**, що є назвами захворювань людського організму, мотивованими назвою хворого

органу, тканини, та належать до медичної галузі знань (аортит, артеріїт, вагініт, везикуліт, уретрит).

Високою регулярністю відзначаються також деривати із суфіксом **-нн(я) / -анн(я), -янн(я), -енн(я), -інн(я), -уанн(я), -юанн(я), -ованн(я)**, які становлять значну частину іменників-термінів, утворених від дієслів (як безпрефіксних, так і префіксальних) із загальним значенням опредметненої дії (процесу): аборткування, абсорбування, купелювання. Це переважно терміни, що вживаються на позначення спеціальної лексики й частково біологічної та фінансової галузей.

Із тотожним словотвірним значенням виступають також терміни з суфіксами **-аці(я) / -яці(я), -ці(я)**, що утворилися від дієслів на -ува(ти) з основами іншомовного походження (алергізація, архівація, буферизація, параметризація, реплікація). Такі найменування належать до різних галузей знань.

Одним із поширених засобів сучасного **префіксального словотвору**, особливо іменного, є використання іншомовних префіксів, які найчастіше вживаються у складі різногалузових термінів. До запозичених належать такі іменникові префікси сучасної української термінології:

анти--зі значенням протилежності чому-небудь, що вживається на позначення різногалузових термінів (антивірус, антигормон),

гіпер вказує на перевищення норми, межі і широко вживається в медичній термінології (гіперглікемія, гіперсекреція, гіперфункція, гіперфермент),

гіпо- позначає зниження норми, межі (є антонімом до гіпер-). Як і попередній префікс, виявляє високу продуктивність при творенні медичної термінології (гіпобіоз, гіпогалактія, гіпоглікемія, гіподинамія, гіпотермія, гіпофункція);

де-/дез уживається в термінах, які називають опредметнені дії та процеси, протилежні до названих мотивуючими словами. Він виявився поширеним у лінгвістичній, економічній та біологічній галузях (демутація, депрефіксація, дезадаптація).

Префіксально-суфіксальний спосіб творення нових термінів-іменників не відзначається продуктивністю.

Перегляньте відео за посиланням:

https://youtu.be/mEA89I_YER0

Найбільш поширеним джерелом формування медичної термінології є **запозичення з інших мов**. Динамічність розвитку медицини як науки та глобалізація актуалізують поширення медичних термінів у різних типах дискурсів.

Неологізація - формування нових термінів у сфері медицини та словотворчі процеси.

Аналіз медичної термінології дає можливість зробити такі висновки:

- в українській мові існує розвинена, добре структурована медична терміносистема, яка відповідає сучасним міжнародним науковим стандартам і може служити засобом спілкування фахівців як вчених, так і практиків;
- джерелами української медичної термінології є власне українські назви, іншомовні та похідні утворення на їх основі;
- сучасна медична термінологія української мови має тематично широко розгалужену систему, яка постійно розвивається і поповнюється завдяки реалізації лексико-семантичних та словотвірних процесів в загальнолітературній мові.

Домашнє завдання: до поданих нижче моделей творення епонімічних термінів доберіть і запишіть приклади. Оберіть один термін епонім та підготуйте доповідь-презентацію.

іменник "симптом" + прізвище

іменник "синдром" + прізвище

іменник "метод" + прізвище

іменник "реакція" + прізвище

іменники "хвороба" + прізвище
